

PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL PRINCIPLES OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE.

Umarov Bekzod Azizovich

Faculty of the Department of Applied Mathematics and informatics, Fergana
State University

Annotation: the development of professional competence in this article is an urgent task as a component of the effectiveness of the professional activity of an educator, since the competency approach in them is aimed at the effective use of competencies generated in students in various situations found in personal, professional and social life. In the coverage of the professional activities of educators, the mechanisms for the cultivation of professional professional activities are covered.

Keywords and phrases: competency approach, personal competence, intercultural relations, practical skills, continuing education, individual qualities, economic development, educational standards, education and upbringing, scientific and methodological, subjective novelty.

Pedagogning kasbiy faoliyati samaradorligi va ta'lim sifati uning kreativ va innovatsion yondashuvlardan oqilona foydalanish salohiyatiga bog'liq bo'ladi. Innovatsion yondashuv asosida pedagogik faoliyat yuritishda amal qilinadigan didaktik tamoyillar: tizimli va izchil tarzda topshiriqlarni bajarish; g'oyaviy bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirish; interfaollik va tadqiqotchilik; qiziquvchanlik va konstruktorlik; mustaqil ishlarni bajarishda ijodiy ko'nikma va malakalarni egallash; turli manbalar bilan ishlashga yo'naltirish; uslubiy faoliyat uchun muqobil shart-sharoitlarni yaratish; ijodkorlikni rag'batlantirish; yangilikni rag'batlantirish hisoblandi.

Bugungi pedagoglardan o‘z kasbiy-metodik imkoniyatlarini anglashga, ularni takomillashtirishga, chuqurlashtirishga va amaliyotda qo‘llashga talab ortib bormoqda. Bu yerda o‘z-o‘zini tarbiyalashni kasbiy-metodik tashkil etishda metodik bilimlar va mustaqil ta’limning o‘rni, pedagogik-psixologik ta’sirning tuzilishi va optimal usullarini tushunish lozim. Natijada yangi g‘oyalar va innovatsion bilimlarga qo‘yiladigan talablarga qiziqishni shakllantirish jarayonida pedagogik-psixologik asoslarga tayanish, metodik qiziqishlari, ko‘nikma, malaka va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun sharoitlar yaratish muhimdir. Misol uchun, metodik qiziqishini rivojlantirish jarayonida shakllar, metodlar, vositalar, g‘oyalar, orzular, tushuntirish, o‘qitirishlardan foydalanish kerak va albatta emotsional muhitni, sharoitni, ma’ruza suhbat mazmunini kuchaytirish kerak.

O‘qituvchi pedagogik faoliyatida pedagogik texnikaning ko‘nikma va malakalarini mukammal takomillashtirgan holda o‘z mahoratini oshirish uchun quyidagi jarayonlarni bilishi lozim:

1. O‘qituvchi o‘zlashtirishi lozim bo‘lgan pedagogik texnikaning muhim tarkibiy qismlaridan biri uning nutq texnikasidir (Nutq tempi, diksiyasi, tovush ohangini baland, o‘rta, past qila olishi va hokazo).

2. Pedagogik texnika malakalarini mukammal egallash uchun, avvalo, o‘qituvchi o‘z fanini, o‘qitadigan predmetining boshqa fanlar bilan o‘zaro aloqadorlikda bilishi, pedagogik va axborot texnologiyalarini, pedagogika va psixologiya fanlari asoslarini davr taraqqiyoti darajasida o‘zlashtirishi, kasbiy jihatdan o‘z-o‘zini tarbiyalay oladigan bo‘lishi zarur. Chunki pedagogik texnika o‘qituvchining individual shaxsiy xususiyatlariga ham bog‘liq. Har bir o‘qituvchi o‘z tafakkuriga, fikrlash qobiliyatiga, o‘zining kasbiy yo‘nalishi, kasbiy laboratoriyasiga ega bo‘lishi kerak. Bu yo‘nalish va laboratoriyani o‘qituvchining o‘zi mustaqil fikr yuritish, mustaqil bilim olish, pedagogik

mahoratini oshirib borish orqali qo'lga kiritadi va mohir o'qituvchiga xos fazilatlarni tarbiyalaydi hamda kasbiy ideal sari harakat qiladi.

3. Pedagogik texnika sirlarini mukammal bilish o'qituvchining tashkiliy - metodik malakalarni egallashiga ham bog'liq. Bu malakalar zarur bilimlar bo'yicha ma'ruzalarni tinglash, maxsus adabiyotlarni o'qish orqali qo'lga kiritiladi. Tashkiliy-metodik malakalar aytilgan yo'l-yo'riqlar, ko'rsatmalarni o'zining individual kasbiy tajribasida sinab, ko'nikma hosil qilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

4. Pedagogik texnikani bir maromda egallashda, har bir o'qituvchining o'z induvidual dasturini ishlab chiqishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday dasturni tuzishdan oldin o'qituvchi o'zida pedagogik texnika malakalarini shakllanganligining boshlang'ich darajasini aniqlab olish zarur. O'qituvchining dastlabki o'quv-tarbiya ishlaridagi natijalarida, nutq madaniyatining to'g'ri yoki noto'g'ri qo'yilishida, harakatidagi mimik va pantomimik holatlarda ro'y beradigan nuqsonlar e'tirof etiladi. Bunda natija yaxshi bo'lsa, kelajakda pedagogik texnikani egallash ancha oson bo'ladi.

5. Shuni ham unutmaslik lozimki, pedagogik texnikani namoyish etishda o'qituvchining umumiy madaniyati, ma'naviy va estetik dunyoqarashi muhim o'rin tutadi. Agar o'qituvchining tashqi ko'rinishi qashshoq, so'zlarni talaffuz qilish qobiliyati past, estetik jihatdan omi, bo'lar bo'lmas voqealarga nisbatan o'z hissiyotiga erk beradigan bo'lsa, tarbiyalanuvchilarning e'tiqodiga, aql-idrokiga, bilish va anglash tafakkuriga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Demak, o'qituvchi o'zidagi ana shu nuqsonlarni qayta tarbiyalashi lozim.

Pedagog har bir darsni bir butun sifatida bilish va namoyish etish uchun dars jarayonini loyihalashtirishi kerak. Bunday holda pedagog uchun darsning texnologik xaritasini tuzish muhimdir. Bunday texnologik xaritanani yaratish oson emas, chunki u pedagogdan o'ziga xos usullarni, pedagogik va raqamli texnologiyalarini bilishni

talab qiladi. Har bir darsning zavqi oldindan puxta o‘ylangan darsning texnologik xaritasiga bog‘liq.

Pedagogning professional kompetentligini rivojlantirishda, pedagogdan muammoli vaziyatlarida aniq qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish, fanlararo o‘zaro bog‘liqlik asosida muammoli vazifalarni yarata olish, ularni ta’lim muhitida qo‘lay olish salohiyatini ham bildiradi. O‘qitish sifati, fundamental, xususan, pedagogik bilimlarni olishda fanlararo uzviylik va uzluksizlikni ta’minlash, pedagogika fanlarining gumanitar, ijtimoiy-iqtisodiy, matematik va tabiiy fanlar hamda umumkasbiy va maxsus fanlar bilan o‘zaro aloqasining amaliy jihatlarni ilmiy asoslash talab etiladi. Demak, pedagogning professional kompetentligini rivojlantirish uchun yuqori nazariy va amaliy, innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish, innovatsion o‘quv dasturlarida ishtirok etish, jarayonning to‘liq bajarilishi uchun javobgar bo‘lish, ta’lim oluvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini nazorat qilishni tashkil etish, ularni bilimlarni amalda qo‘llashga tayyorlash va innovatsion ishlarini nazorat qilish, o‘quv-uslubiy jihozlashga zamin yaratish; ta’lim muassasasining ilmiy-uslubiy faoliyatida ishtirok etish, ta’lim oluvchilarning huquqlari va erkinligini hurmat qilish ham zarur hisoblandi.

Pedagoglarning professional kasbiy kompetentligini rivojlantirishda raqamli texnologiyalar va elektron ta’lim resurslaridan maksimal darajada foydalanish muhim ahamiyatga ega. O‘quv va didaktik materiallardan tashqari ko‘rgazmali qurollarni ham kiritish mumkin. Ular umumiy va keng qamrovli g‘oyalarni yaratishni osonlashtiradi. Bundan tashqari, vizual tasvirlarni shakllantiradigan audiovizual vositalar texnologik jarayonlar va funksiyalarning har tomonlama real ko‘rinishini yaratadi. Tematik vositalar rasm va matnlarni yozib olish va saqlashga imkon beradi. Bularga doska, flipchart, proyektor (kamera) va kompyuterlar kiradi.

Shu bilan birga, texnik vositalardan foydalanishda yuzaga keladigan texnik muammolarni mustaqil hal qila olishi kerak. O‘quv materiallari bir vaqtning o‘zida didaktik materiallar sifatida, ya’ni o‘qitish va o‘rganish uchun ishlatiladi. Agar o‘quv va didaktik materiallar yetarli bo‘lmasa, u holda ular o‘qituvchi tomonidan tanlanishi va nazariy yoki amaliy mashg‘ulot maqsadiga muvofiq tayyorlanishi kerak.

Ta’lim jarayonida pedagog tomonidan izchillik bilan amalga oshiriladigan va diagnostika bilan yakunlanadigan tahliliy faoliyat, oldindan ko‘ra bilish va loyihalash kabi ijobiy faoliyat namoyish etiladi. Diagnostika, oldindan ko‘rish va loyihalash har qanday pedagogik vazifani hal qilishning ajralmas uchligidir. Loyihaning maqsadi oldindan qog‘ozda kalendar reja, qisqacha yozma bayon shaklida aks ettiriladi. Strategik, taktik va operatsion vazifalarni samarali hal etish o‘quv jarayonining sifatiga bog‘liq. Loyihalash ta’limning ijtimoiy, pedagogik jarayonni aks ettiruvchi umumiy strategiya hisoblanadi. O‘quv dasturlari, darsliklari, ko‘rsatmalari va boshqa darsliklar kasbiy kompetensiya fanini loyihalashda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Холиқов А. Педагогик маҳорат. Тошкент. Iqtisod-moliya. 2010. –Б. 10.
2. Холиқов А. Педагогик маҳорат. Тошкент. Iqtisod-moliya. 2010. –Б. 10.
3. Педагогический словарь. /Под. ред. В.И.Загвязинского, А.Ф.Закировой. – Москва.: Академия, 2008. – С.41.
4. Муслимов Н.А., Уразова М.Б., Эшпулатов Ш.Н. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси. – Т.: Fan va texnologiya, 2013. – Б.6.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. М.: 2005
6. Столяренко Л.Д. Основы психологии. «Феникс» Ростов-на-Дону. 2000, С. 75-79
7. Щелокова Е.Г. авто.реф диссертации на тему «Ценности-смысловое содержание карьерной направленности». ФГБОУВПО Южно-Уральский Государственный Университет (НИУ). Челябинск. 2012, с.5
8. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения/Х.Хекхаузен. – СПб.: Речь, 2011. с.240
9. Экспериментальная психология/ Под.ред. П.Фресса и Ж.Пиаже. М.: 1975. С. 119-125
10. Умаров Ш. Выражение вторичных многочленов спектральными коэффициентами //Engineering problems and innovations. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 20-26.
11. Umarov S. A. Research on General Mathematical Characteristics of Boolean Functions' Models and Their Logical Operations and Table Replacement in Cryptographic Transformations //Journal of Optoelectronics Laser. – 2022. – Т. 41. – №. 10. – С. 126-133.

12. Rasulov, R. Y., Akhmedov, B. B., Muminov, I. A., & Umarov, B. B. (2021). Crystals with tetrahedral and hexagonal lattices. *Fergana. Classic.*-2021.
13. Umarov B. RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA PEDAGOGLARNING PROFESSIONAL KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MAZMUNI //Евразийский журнал математической теории и компьютерных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 5. – С. 87-93.
14. Umarov B. PRINCIPLES OF FORMING TEACHER COMPETENCE THROUGH INNOVATIVE TECHNOLOGIES
15. Умаров Б. А. КОРХОНА ВА ТАШКИЛОТЛАР БОШҚАРУВИНИНГ МОДЕЛЛАШТИРИШДА АВТОМАТЛАШТИРИЛГАН АХБОРОТ ТИЗИМЛАРИНИНГ ЎРНИ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. Special Issue 2. – С. 117-122.
16. Azizovich U. B. RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA PEDAGOGLARNING PROFESSIONAL KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI //FarDU. ILMIY XABARLAR-1 (115-117). – 2023.
17. Azizovich U. B. Ta’limda raqamli texnologiyalar va uning pedagoglar kasbiy faoliyatidagi imkoniyatlari //FarDU. ILMIY XABARLAR–НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК. ФЕРГУ. – 2022.
18. Азизович У. Б., Азизжонович У. Ш. Жадвалли алмаштиришлар асосидаги симметрик блокчи шифрлаш алгоритмининг криптобардошлик критерийлари //Ахборот-коммуникация технологиялари ва телекоммуникацияларнинг замонавий. – 2021.
19. Азизович У. Б., Азизжонович У. Ш. Ахборотни хавфсизлиги масалаларида хэш-функциянинг қўлланилиши //Ахборот-коммуникация технологиялари ва телекоммуникацияларнинг замонавий. – 2020.

20. Азизович У. Б. Ўқитишда кейс-методдан фойдаланиш масалалари //INFORMATIKA, AXBOROT TEXNOLOGIYALARI VA BOSHQARUV TIZIMI: BUGUN VA KELAJAKDA. – 2018.
21. Азизович У. Б. Ўқув жараёнига инновацион таълим технологияларини жорий этиш заруряти //INFORMATIKA, AXBOROT TEXNOLOGIYALARI VA BOSHQARUV TIZIMI: BUGUN VA KELAJAKDA. – 2018.
22. Азизович У. Б. Мультимедиа ишланмаларининг бугунги кун ҳолати ва истекболлари //INFORMATIKA, AXBOROT TEXNOLOGIYALARI VA BOSHQARUV TIZIMI: BUGUN VA KELAJAKDA. – 2018.
23. Азизжонович У. Ш. Сигиналларни спектрал усул ёрдамида иккинчи даражали кўпҳад кўринишида ифодалаш //Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации. – 2015.
24. Азизович У. Б. Мультимедиаги ўқув методик мажмуа архитектураси //Ахборот ва телекоммуникация технологиялари муоммолари илмий-техник. – 2015.
25. Ibragimovna, U. B. A. U. M. (2020). THE PROBLEM OF APPROXIMATING SIGNALS BASED ON MODELING OF WAVELET-HAAR TRANSFORMATION. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research, 6(11), 502-506.
26. Умаров Бекзод Азизович. Масофавий таълим тизимларини ташкил этишда LMS тизимларидан фойдаланиш масалалари.
27. Ruzaliev S. A. TYPES OF GAMES USED IN THE ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS AND FEATURES OF GAMIFICATION //CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS. – 2023. – Т. 4. – №. 03. – С. 72-78

28. Рузалиев, Ш. (2021). Положительное влияние интерактивных технологий на качество и эффективность образования. Экономика и социум, (4-2 (83)), 362-365.